

LAPSEN

KUNNIOITTAMINEN

ON OSALLISTUMISEN

LÄHTÖKOHTA

OSALLISTUMINEN

ON LAPSELLE

HYÖDYLLISTÄ

OSALLISTUMINEN

ON TARKOITUKSEN-

MUKAISTA

LASTEN OSALLISTUMISEN ETIIKKA – LAPSET JA NUORET PALVELUIDEN KEHITTÄJINÄ

KYMMENEN PERIAATETTA

TOIM. TIIA HIPP JA KATI PALSANEN

OSALLISTUESSAAN

LAPSELLA ON OIKEUS

SUOJELUUN

OSALLISTUMINEN

ON NÄKYVÄÄ JA

AVOINTA

OSALLISTUMISEEN

LIITTYVÄ VALTA JA

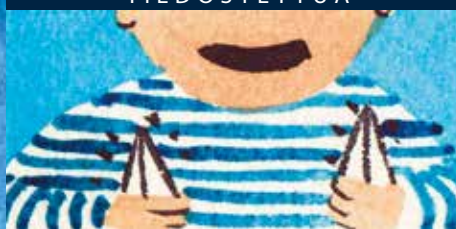
VASTUU PITÄÄ OLLA

TIEDOSTETTUA

OSALLISTUMISEEN ON

TÄRKEÄÄ SISÄLLYTTÄÄ

ARVIOINTIA

OSALLISTUMISELLE

TARVITAAN TOIMINTAA

TUKEVAT RAKENTEET

OSALLISTUMINEN

VAATII YHTEISKUNNAN

VOIMAVAROJA

LASTENSUOJELUN
KESKUSLIITTO

LASTENSUOJELUN KESKUSLIITTO
Armfeltintie 1, 00150 Helsinki
puh. (09) 329 6011
toimisto@lslk.fi | www.lskl.fi

Lasten osallistumisen etiikka

– Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä

Toim. Tiia Hipp ja Kati Palsanen

Julkaisija:
Lastensuojelun Keskusliitto
Armfeltintie 1
00150 Helsinki
www.lskl.fi

Copyright © Lastensuojelun Keskusliitto

Taitto: Kinestasis Oy / Veikko Anttila
ISBN 978-952-7002-05-6 (pdf)

Sisällys

Alkusanat...4

Lapset palveluiden kehittäjinä ja yhteiskunnallisina vaikuttajina...5

Miten opas on tehty...7

10 periaatetta...9

Lopuksi...17

Alkusanat

Lapsen ja nuoren oikeus osallistua ja olla osallisena häntä itseään koskevia asioita ratkaistaessa alkaa olla itsestänselvyys lasten ja nuorten parissa työskenteleville. Osallisuuteen liittyvä keskustelu on Suomessa tullut erityisen suosituksi 2000-luvun kuluessa. Osallisuutta ja osallistumista ovat edistäneet toimivat rakenteet, lainsäädäntö, osaava henkilöstö sekä tarvittavat resurssit. Nämä reunaehdot eivät kuitenkaan vielä takaa sitä, että lapsi tai nuori kokee olevansa osallisena tai saavansa osallistua hänelle itselleen hyödyllisellä tavalla. Siksi on tärkeää pysähtyä pohtimaan lasten ja nuorten osallistumista myös eettisistä näkökulmista.

Lapsen osallisuuden ja osallistumisen vahvistuminen ja vakiintuminen osaksi arjen toimintaa on kehittynyt yhtä aikaa, kun tietoisuus YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta ja sen velvoittavuudesta on lisääntynyt. Lapsen oikeus osallistua on yksi merkittävimmistä lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteista. Merkittävyys syntyy myös siitä, ettei sopimuksen muiden keskeisten periaatteiden – syrjinnän kiellon periaate, lapsen edun periaate, lapsen oikeus hyvään elämään – toteutumista voida aidosti arvioida ilman, että lapsen mielipide tai näkemys asiasta on selvitetty. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus niiden vapaaseen ilmaisemiseen kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tämä oikeus kuuluu sekä yksittäiselle lapselle että lapsiryhmille. Kyse on lapsen oikeudesta osallistua ja vaikuttaa.

Vaikka käsitettä osallisuus käytetään paljon, sille ei ole olemassa yhteisesti jaettua määritelmää. Osallisuuden käsite on monimerkityksellinen ja sen määrittely vaihtelee paljon riippuen ajasta, paikasta ja siitä, kuka käsitettä milloinkin määrittelee. Osallisuuden käsite on vahvasti sidoksissa lapsen tai nuoren omaan kokemukseen kuulemisesta ja huomioiduksi tulemisesta. Osallisuutta on myös kokemus siitä, että voi olla yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä arvokkaana itsenään. Osallistuminen on aktiivista toimintaa, jolla edistetään lasten ja nuorten tasavertaista asemaa yhteiskunnan jäsenenä, sekä ennen kaikkea toimintaa, joka edistää lasten ja nuorten omaa kokemusta osallisena olemisesta. Osallistuminen on toimintana siis myös osallisuutta edistävää, sen edistäminen on tärkeää myös monista muista syistä. Syiden ja perusteluiden tulee kuitenkin kiinnittyä aina ensisijaisesti lapsiin ja nuoriin itseensä. Tässä julkaisussa käytetään käsitettä osallistuminen, koska opas painottuu kuvaamaan lasten osallistumista palveluiden kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

Tämän oppaan tavoitteena on edistää keskustelua lapsen osallistumisen oikeudesta ja siihen liittyvistä näkökulmista. Parhaimmillaan nämä näkökulmat toimivat keskustelun herättäjänä arjen työssä tai innostavat vielä pidemmälle tutkimusmatkalle äärimmäisen tärkeän mutta samalla haastavan teeman parissa. Työn toteuttamiseen on saatu rahoitus Päivikki ja Sakari Sohlbergin säätiöltä.

Helsingissä 27.8.2014

Hanna Heinonen

ohjelmajohtaja

Lastensuojelun Keskusliitto

Lapset palveluiden kehittäjinä ja yhteiskunnallisina vaikuttajina

Lasten osallistuminen palveluiden kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen on vaivaltaisesti käytetty voimavara. Lapsissa oleva potentiaali ei nykyisellään tule hyödynnetyksi lasten omaksi eikä yhteiskunnan eduksi erilaisten esteiden vuoksi. Näiden esteiden ja asenteiden ylittämiseen on tähän oppaaseen koottu etiikan näkökulmasta kymmenen tärkeää periaatetta avuksi ammattilaisille, jotka suunnittelevat ja kehittävät toimintaansa lasten ja nuorten kanssa. Eettisten periaatteiden tarkoitus on palvella tilanteita, joissa lasten on tarkoituksenmukaista osallistua toiminnan kehittämiseen ja vaikuttamistyöhön tai ammattilainen tarvitsee lapsia mukaan palveluiden kehittämiseen esimerkiksi kansalaisuuskasvatuksen ja yhteisten asioiden hoitamisen näkökulmasta.

Kaikilla periaatteilla on yhteiset ydinarvot:

- 1) lapsilla on oikeus vaikuttaa ja olla merkityksellisiä tässä ja nyt
- 2) lasten kasvun ja kehityksen tukeminen ja edistäminen
- 3) YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti määritelty lapsen edun toteutuminen
- 4) lapsikeskeisyys

Lasten osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan liittyy oleellisesti lasten asemaan yhteiskunnassamme. Tämän päivän keskusteluissa lapsuuden asema on ristiriitainen. Toisaalta lapsia arvostetaan ja heihin panostetaan, mutta samaan aikaan lapset ovat yhteiskunnallisen vaikuttamisen näkökulmasta heikossa asemassa. Heiltä esimerkiksi puuttuu äänioikeus, heillä ei ole samanlaista taloudellista valtaa kuin aikuisilla, eikä heidän ikäryhmänsä edustajia ole virallisilla johtopaikoilla. Toisaalta lapsille on myös vain vähän omia yhteiskunnallisen vaikuttamisen kanavia ja paikkoja. Lapset voidaan nähdä haavoittuvina ja kykenemättöminä, ei-täysivaltaisina toimijoina, ikään kuin puutteellisina aikuisina. (Gretschel & Kiilakoski 2012, 249; Nikander & Zechner 2005, 516.) Näin ollen lasten osallistuminenkin voi jäädä pyrkimyksen tasolle, suunnitelmiksi ja aloitteiksi, joihin aikuiset reagoivat vaisusti. Syitä voivat olla lasten vähäisemmät taidot kehittämis- ja vaikuttamistyöhön, aikuisten ammatillinen ja tiedollinen epäpätevyys sekä lasten ja aikuisten välinen valta-asetelma. (ks. Kiili 2007.) Viime vuosien aikana on luotu kuitenkin enenevässä määrin uusia keinoja ja menetelmiä (esim. Larkins ym. 2014), joiden avulla lapset ovat yhä enemmän osallistuneet palveluiden kehittämiseen ja päätöksentekoon.

Myös aikuisten asenteet voivat muodostua esteeksi lasten osallistumiselle. Lapset nähdään joko kyvyttöminä tai osallistuminen jollain lailla vaarallisena. Uhan nähdään kohdistuvan lapseen, vaikka todellisuudessa voi olla kyse siitä, että aikuinen kokee asemansa tai auktoriteettinsa olevan uhattuna. Osallistumista voidaan edistää lasten toiminnallisen kansalaisuuden tunnustamisella ja tukemisella. Palveluiden kehittämisen edellyttämät osallistumisvalmiudet, kuten kuuntelu-, neuvottelu ja argumentointitaidot, ovat lapsilla kehittymässä. Etiikan näkökulmasta osallistumista ei pitäisi valmiuksien kehittymättömyyteen vedoten estää, vaan päinvastoin siihen tulee luoda mahdollisuuksia. (Gretschel & Kiilakoski 2012, 21.)

Vaikutusmahdollisuuksiinsa uskova lapsi oppii tekemään aloitteita, panee toimeksi ja vie eteenpäin pyrkimyksiään sekä ohjaa toimintojaan kehitystasonsa suomissa rajoissa (ETENE 2013, 28), mikä edistää lapsen toimijuutta ja kehitystä aktiiviseksi kansalaiseksi. Näin ollen lasten osallistumisen tukeminen vaikuttaa myös siihen minkälaisia tulevaisuuden aikuisia heistä kasvaa ja kehittyä.

Eettisiä periaatteita työstettäessä ne rajattiin koskemaan kehittämis- ja vaikuttamistyötä, mutta periaatteet ovat käyttökelpoisia myös yksilökohtaista työtä tehdessä. Eettisiä periaatteita lapsi- ja perhekohtaiseen työskentelyyn on aiemmin määritelty muun muassa Talentian *Ammattieettisiin ohjeisiin* sekä ETENEn julkaisuun *Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla*. Tutkimuksen osalta Lapsuuden tutkimuksen seura ja Nuorisotutkimusseura ovat yhteistyössä työstämässä eettistä ennakoarviointia lapsia ja nuoria osallistavaan tutkimukseen.

Opasta tehdessä on ajateltu alaikäisiä lapsia ja nuoria, jotka ikänsä ja kehitystasonsa puitteissa pystyvät ja haluavat itsenäisesti tai tuetusti osallistua kehittämis- ja vaikuttamistyöhön. Soveltuvien osien opas on käytettävissä myös täysi-ikäisten nuorten kanssa työskenneltäessä. Lukemisen sujuvoittamiseksi tekstissä tarkoitetaan lapsilla alle 18-vuotiaita, myös nuorisoikäisiä.

Miten opas on tehty

Lasten ja nuorten osallistumisen eettisiä periaatteita pohtimaan pyydettiin mukaan asiantuntijoita, jotka ovat olleet työssään tekemisissä lasten osallistumisen eettisen pohdinnan kanssa. Lisäksi mukaan pyydettiin erilaiseen kehittämis- ja vaikuttamistyöhön osallistuneita nuoria kokemusasiantuntijoita. Työskentely tapahtui kahdessa työpajassa kevään 2014 aikana. Työpajoissa pohdittiin lasten osallistumisen esteitä, hyviä käytäntöjä sekä erityisesti sitä, mistä eettiset periaatteet rakentuvat. Oppaan toimittajat ovat työpajojen välissä ja jälkeen muokanneet työryhmän tuottamaa materiaalia periaatteiden muotoon.

Työryhmän työskentely nauhoitettiin ja dokumentoitiin. Toimittajat purkivat nauhoilta ja muista materiaaleista aiheen kannalta oleelliset asiat ylös, kokosivat yhteen ja analysoimalla aineistoa nostivat esiin eettisen osallistumisen kannalta keskeisimmät asiat. Prosessia voidaan kutsua käytäntötutkimukselliseksi kehittämiseksi, jossa kehittämisprosessissa hyödynnettiin käytäntötutkimuksellista otetta ilmiön tarkastelussa, aineiston hankinnassa ja aineiston käsittelyssä (Heinonen 2007, 100–122).

Työryhmän jäsenet ovat saaneet mahdollisuuden kommentoida käsikirjoitusversioita ja työskentelyä työpajojen välissä ja niiden jälkeen. Lisäksi viimeistä käsikirjoitusversiota on kommentoinut joukko lasten ja nuorten parissa työskenteleviä ammattilaisia, jotka eivät ole olleet muuten oppaan työstämisessä mukana.

Työryhmä

Ohjaus:

Hanna Heinonen, ohjelmajohtaja, Lastensuojelun Keskusliitto

Toimittajat:

Tiia Hipp, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto

Kati Palsanen, kehittämisspäällikkö, SOS-Lapsikylä

Asiantuntijat:

Johanna Barkman, kehittämisspäällikkö, Pesäpuu ry

Ira Custodio, asiantuntija, Suomen UNICEF

Yonatan Gebrenegus, puheenjohtaja, Osallisuuden aika ry

Minna Kallio, varapuheenjohtaja, Osallisuuden aika ry

Juha Kiviniemi, verkkomoderattori, Helsingin nuorisoasiainkeskus / Ruuti

Kirsi Marttinen, sosiaalityöntekijä, Helsingin kaupunki, Idän Nuoret kehittäjät

Marie Jallow, Helsinki, Idän Nuoret kehittäjät

Tiina Muukkonen, erityisasiantuntija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Anna Nádasi, kuraattori, Helsingin kaupunki

Mikko Oranen, kehitysjohdaja, Nuorten Ystävät

Sari-Anne Paaso, kehittämisspäällikkö, Pesäpuu ry

Elina Stenvall, tutkija, Tampereen yliopisto

Terhi Tuukkanen, ylitarkastaja, Lapsiasiavaltuutetun toimisto

Pipsa Vario, asiantuntija, Pesäpuu ry
Onni Westlund, Tampere
Vilma Vähämaa, Osallisuuden aika ry
Kirsi Pollari, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto
(kommentointi lapsen oikeuksien osalta)

Kymmenen periaatetta

1. Lapsen kunnioittaminen on osallistumisen lähtökohta

Kunnioittaminen tarkoittaa lapsen ihmisarvon tunnustamista kaikkine ihmisoikeuksineen sekä potentiaalinen näkemistä jokaisessa lapsessa sen sijaan, että lapsi nähtäisiin esimerkiksi ongelmiansa kautta. Lapsilla on oikeus omiin näkemyksiinsä ja mielipiteisiinsä.

Kunnioittaminen tarkoittaa myös sitä, että ammattihenkilöillä on oltava edellytykset kohdata lapset ja perheet tavalla, joka saa lapset tuntemaan välittämistä ja arvostusta. Kunnioittava suhtautuminen on lähtökohtaisesti toisen erillisyyden, ainutkertaisuuden ja yhteyteen kuulumisen tarpeen huomioimista. Tämä vaatii ammattilaisilta valmiutta oppia lapsilta, miten he hahmottavat itseään, toista, olemistaan yhteisöissään ja yhteistä maailmaamme. (ETENE 2013, 24, 47)

Hyvä käytäntö:

Lapsen ja ammattilaisen välisessä kohtaamisessa lapsi saa kokemuksen siitä, että hänet otetaan näkemyksineen vakavasti.

Sudenkuoppa:

Lapsen ja ammattilaisen välinen kohtaaminen, jossa ammattilainen on esimerkiksi liian kiireinen tai jättää lapsen näkemykset huomioimatta, voi tuottaa lapselle epäonnistuneen vaikuttamisen kokemuksen. Tällä voi olla kauaskantoinen lasta passivoiva vaikutus.

2. Osallistuminen on vapaaehtoista

Lasten osallistuessa kehittämiseen ja päätöksentekoon on hyvä pohtia täydellisen vapaaehtoisuuden, motivoinnin, lahjonnan ja pakottamisen rajoja, jotka eivät ole itsestään selviä ja selkeitä. Osallistumisen vapaaehtoisuus on sitä helpompaa toteuttaa, mitä vähäisemmästä asiasta yksilön ja yhteiskunnan kannalta on kyse. Siksi kehittämis- ja vaikuttamistyössä vapaaehtoisuutta on helpompi vaalia kuin yksilö- ja perhekohtaisessa työskentelyssä, jossa voi olla perusteltua houkutella ja motivoida lasta osallistumaan oman edun nimissä.

Kehittämiseen ja vaikuttamiseen osallistuminen ei voi olla velvoittavaa. Lapsella pitää olla oikeus olla osallistumatta. Kaikki lapset eivät itse halua osallistua toimintaan, mutta silti he voivat kokea toiminnan tärkeäksi ja olevansa osallisina toisten lasten kautta. Osallistumiseen liittyvien positiivisten mielikuvien varjolla siitä ei saa tehdä lapsille velvollisuutta tai moraalista pakkoa, johon on ryhdyttävä jonkun toisen miellyttämiseksi. Osallistumattomuuskin voi olla kannanotto, eikä vain osoitus passiivisuudesta. (Gretschel & Kiilakoski 2012, 265.)

Vaali vapaaehtoisuutta, se tuottaa sitoutumista!

Hyvä käytäntö:

Työryhmään osallistuneilta nuorilta saadun palautteen mukaan he sitoutuvat kehittämis- ja vaikuttamistyöhön sitä helpommin ja syvällisemmin mitä aidompaa vapaaehtoisuus on.

Sudenkuoppa:

Lapsi kokee, että hänet on pakotettu tai lahjottu toimintaan mukaan, josta hän ei ole lainkaan kiinnostunut, vaikka aikuisella olisi ollut vain hyvä tarkoitus motivoida lapsi mukaan esimerkiksi jonkin palkinnon tai etuuden avulla.

Näin vältät sudenkuopan

”Älä oleta, että tulkitsette tilanteen samalla tavalla, vaan keskustele lapsen kanssa avoimesti ja rehellisesti.”

3. Osallistuminen on lapselle hyödyllistä

Kasvun ja kehityksen tukeminen ja edistäminen voi tapahtua erilaisten lapselle hyödyllisten asioiden avulla. Hyöty lapselle voi olla hyvin moninaista ja monen tasoista. Toisaalta työskentelyn tulee olla sellaista, että lapsi voi kokea hyötyvänsä siitä välittömästi, mutta toisaalta monet hyödylliset asiat voivat tulla lapselle näkyväksi vasta paljon varsinaista toimintaa myöhemmin. Esimerkiksi työtavat ja vaikuttamisen muodot tulee valita siten, että ne palkitsevat lasta välittömästi. Osallistumisen tavoite tässä hetkessä voi olla vaikuttaminen johonkin lapsen kannalta merkitykselliseen asiaan ympäristössä. Pitkän aikavälin tavoitteena voi myös olla lapsen itsetunnon ja minäkuvan vahvistaminen. Hyöty voi olla hyvin konkreettista, kuten mielekästä tekemistä tässä hetkessä tai esimerkiksi yhteen kuuluvaisuuden tunnetta.

Lapsen osallistuessa kehittämis- ja vaikuttamistyöhön hyödyn määrittelijänä lapsen oma arvio on keskeisin. Erityisen tärkeää on ottaa huomioon lapsen henkilökohtaiset tarpeet. Samankäisillä lapsilla saattaa olla hyvin erilaiset valmiudet ja kiinnostus esimerkiksi käsitellä omaan elämään liittyviä kokemuksia. Tästä syystä kategorisia, aina päteviä ohjeita on vaikea antaa. Jokaisen osallistuvan lapsen pitäisi voida kokea toiminta itselleen hyödylliseksi.

Lapsen kannalta on tärkeää, että hänet pidetään tietoisena siitä, mitä kehittämisen myötä syntyneellä tiedolla tehdään tai mitä vaikutuksia sillä on esimerkiksi päätöksentekoon, jotta hän voisi hyötyä koko prosessista. Jos lapsi on mukana toiminnassa palautteen antajana, hänen tulisi saada välittömästi positiivinen palaute osallistumisestaan, mutta samalla hänen olisi hyvä tietää, jos hänellä on mahdollisuus seurata asian etenemistä. Siksi olisikin tärkeää miettiä jo etukäteen ja kertoa lapsille, miten lapset voivat halutessaan seurata tai tulla tietoisiksi siitä, miten asiat etenevät.

Hyvä käytäntö:

Kun lapset osallistuvat kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, heitä myös pyydetään erilaisiin tilaisuuksiin puhumaan, esimerkiksi ammattilaisten koulutuspäiviin. Silloin on tärkeää, että lapsen kanssa mietitään, minkälaisesta esiintymisestä on hänelle itselleen hyötyä.

Sudenkuoppa:

Lapselle tuleva hyöty pyritään määrittämään ulkopuolelta esim. ”saat tässä hyödyllisiä taitoja”, eikä kuunnella lapsen omia käsityksiä hyödyistä.

Kenenkään ei pidä mennä kertomaan omaa tarinaansa suuren yleisön eteen vain sen takia, että yleisö haluaa sen kuulla.

4. Osallistuminen on tarkoituksenmukaista

Lapsille on perusteltava rehellisesti, mihin osallistumisella pyritään, mihin sillä on oikeasti vaikutusta ja mihin lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa. Näennäiseksi jäävä osallistuminen voi lannistaa ja vaikuttaa voimakkaasti lapsen ajatuksiin omista vaikuttamismahdollisuuksistaan ja jopa arvokkuuden kokemuksestaan. Myös aikuisten ennakkokäsitykset voivat muuttua itseään toteuttaviksi ennusteiksi, jos aikuiset eivät esimerkiksi kykene olemaan aidosti kiinnostuneita lasten tuottamasta tiedosta tai sisällöstä. (esim. Nádasi 2013, 5).

Näennäiseen osallistumiseen voi ajaa aikuisten pelko ja rohkeuden puute ottaa lapsia mukaan toiminnan suunnitteluun ja kehittämiseen. Konkreettinen este voi olla aikuisten pelko, että lapset haluavat järjestelmän kannalta ”väärä” asioita. Aikuisia voi myös pelottaa, että lasten näkemykset saattavat kyseenalaistaa koko voimassaolevan järjestelmän tai systeemin. (Lansdown 2010, 17).

Osallistumisen tavan ja muodon tulee olla suhteutettuna toiminnan tavoitteisiin. Suomen kunnissa lasten osallistuminen on usein järjestetty erilaisten edustuksellisesti valittujen ryhmien toimintana. Esimerkkejä näistä ovat lasten parlamentit, nuorten edustajistot ja valtuustot sekä oppilaskuntien hallitukset. Tutkimusten mukaan näillä ryhmillä on kunnissa ollut hyvin vähän todellista vaikutusvaltaa. Kunnan päätöksentekijät eivät kuule näitä ryhmiä riittävän aktiivisesti, eikä ryhmillä toisaalta ole käytössään tehokkaita poliittisia instrumentteja. (Alanko 2013, Gretschel & Kiilakoski 2012, 252).

Hyvä käytäntö:

Toiminta kannattaa aloittaa tavoitteen kirkastamisella, jonka jälkeen on helpompaa valita toiminnan toteuttamisen tapa. Hyvä käytäntö on varmistaa suunnitelmien pätevyys kohderyhmään kuuluvilla lapsilla.

Sudenkuoppa:

Kutsutaan lapsia mukaan vain, jotta voidaan kertoa, että lapsia on osallistunut työskentelyyn, eikä tuotos ole yksin ammattilaisten laatima. Todellisuudessa kokouskäytännöt tai toiminnan toteutus eivät mahdollista lapsen aitoa osallistumista ja kuulluksi tulemistä.

5. Osallistuessaan lapsella on oikeus suojeluun

Lasten osallistuminen palveluiden kehittämiseen ja vaikuttamistyöhön pitää sisällään samanlaisen tarpeen arvioida lasten suojelun tarvetta kuin mikä tahansa muukin lasten ja nuorten parissa tehtävä työ. Vastuullisen ammattilaisen tulee olla tietoinen, ja herkkänä sille, miten käsiteltävät asiat vaikuttavat lapsiin. Tärkeää on miettiä myös sitä, millä tavalla asioita käsitellään niin, että se on lapsille turvallista. Suojelu osallistumistilanteissa tarkoittaa esimerkiksi keskustelun ohjaamista niin, ettei henkilökohtaisia kokemuksia provosoida esille, ja että lasta suojellaan kiusaamiselta.

Tarvittaessa ammattilaisen pitää ottaa tilanne haltuun tai yksittäisen lapsen asia eteenpäin vietäväksi oikealle auttavalle taholle. Tämä voi vaatia esimerkiksi lapsen huoltajien kanssa työskentelyä tai auttavien tahojen mukaan ottamista. Joissakin tilanteissa asia voi vaatia jopa lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Lapselle ei saa antaa mielikuvaa siitä, että asiat voivat aina jäädä ryhmän tai lapsen ja ammattilaisen välisiksi asioiksi.

Lapsen oikeutta suojeluun korostettaessa on tärkeää muistaa, että oikeus suojeluun ei saisi olla esteenä lapsen osallistumiselle. Ammattilaisilla voi olla suppea kuva lapsen tiedon ja ymmärryksen määrästä (ETENE 2013, 11). Siksi suojelu-ulottuvuuden käsitteleminen yhdessä lasten kanssa on ensiarvoisen tärkeää, jotta se ei jäisi taustalle vaikuttavaksi tekijäksi, jonka olemassaolo tiedetään, mutta josta ei oikein uskalleta tai haluta puhua.

Hyvä käytäntö:

Aikuisen voi olla vaikea arvioida minkälaisia haavoja käsiteltävät asiat voivat avata lapsissa. Siksi toiminnan turvallisuutta on tärkeää arvioida ennalta. Myös jälkihoito on hyvä suunnitella etukäteen. Hyvä käytäntö voi olla sopimus siitä, että jokaisen tapaamiskerran jälkeen lapsi saa olla yhteydessä toiminnasta vastuussa olevaan aikuiseen milloin tahansa, jos käsitellyt asiat alkavat vaivaamaan mieltä.

Sudenkuoppa:

Lapsi voi kokea tulleen huijatuksi, jos hän kertoo elämästään huolestuttavia asioita ryhmässä ja hänelle paljastuu vasta keskustelun jälkeen, että aikuinen ottaa huoltajaan yhteyttä tai tekee hänestä lastensuojeluilmoituksen. Joskus ryhmätilanne saattaa muodostua niin turvallisen tuntuiseksi, että lapsi tulee puhuneeksi sellaisia asioita, jotka vaativat aikuisen puuttumista.

6. Osallistuminen on näkyvää ja avointa

Kaikki lähtee rehellisyydestä.

Avoimuus ja rehellisyys lapsia kohtaan ovat kehittämis- ja vaikuttamistyössä perusedellytys onnistuneen prosessin turvaamiseksi. Asiat pitää puhua auki, selittää ja tarkentaa, jotta työskentelyssä päästään eteenpäin. Aikuisen on hyvä kiinnittää huomiota käyttämiinsä sanoihin ja varmistaa, että lapsi ymmärtää, mistä aikuinen puhuu. Esimerkiksi mitkä lyhenteet ja termit tarkoittavat, sekä mitkä lait, hallinnon säännöt ja toimintatavat ohjaavat lasten

ja perheiden kanssa tehtävää työtä ja päätöksentekoa. Nämä voivat olla välttämättömiä tietoja lapsille, jotta he pystyvät ottamaan asioihin kantaa ja peilaamaan lakeja ja säädöksiä omiin kokemuksiinsa. Kysymys on jaetusta asiantuntijuudesta. Samalla kun lapset jakavat omaa arvokasta kokemustietoaan, niin ammattilaisen tulee jakaa omaa asiantuntijuuttaan ja työkokemuksen tuomaa kokemustietoa yhteisen tekemisen tueksi (Palsanen 2013).

Osallistumisen reunaehtojen, eli mihin lapset voivat vaikuttaa ja missä heidän kanssaan tuotettua tietoa tullaan käsittelemään, tulee olla kaikkien tiedossa. On tärkeää tiedostaa, että yleensä toimitaan organisaatioissa, joissa on paljon erilaisia rajoitteita. On myös tehtävä näkyväksi, että osallistumisen reunaehdot ovat aikuisten asettamia ja ne näin ollen tuovat lasten osallistumiselle myös turvalliset puitteet. Lasten ja toiminnan kannalta on myös tärkeää, että reunaehdot perustellaan lapsille, ja että lapsilla olisi tarvittaessa mahdollisuus haastaa ne.

Lasten osallistumisen toteuttamista pohdittaessa on tärkeää määritellä, milloin edustuksellinen osallistuminen on sopivaa ja milloin osallistumisen pitäisi olla henkilökohtaista. Tämän rajan vetäminen on vaikeaa, mutta tästäkin asiasta pitää puhua avoimesti lasten kanssa. Olisi tärkeää tehdä kaikille osallistuneille selväksi, mitä esimerkiksi tietty edustusjoukko lapsista tekee yhteiselle tiedolle, miten sitä tullaan käsittelemään, keille tietoa ollaan viemässä ja mikä mahdollisuus kaikilla osallistuneilla lapsilla on halutessaan osallistua koko prosessiin.

Hyvä käytäntö:

Aikuisten tehtävä on luoda turvalliset puitteet ja mahdollistaa lasten osallistuminen. Tämä voi tapahtua myös aikuisten ja lasten yhteistyönä. Toisaalta lapset voivat myös itse luoda osallistumiselle ja vaikuttamiselle puitteita, jolloin ammattilaiset voivat olla tukemassa lapsia omaehtoisen toiminnan järjestämisessä.

Sudenkuoppa:

Yksi eettisesti väärä keino hallita lapsia on rajoittaa informaatiota, joka heille annetaan esimerkiksi heidän omista oikeuksistaan tai osallistumisen keinoista.

7. Osallistumiseen liittyvä valta ja vastuu pitää olla tiedostettua

Osallistumiseen sisältyy vastuun kantamista ja vastuun saamista. Vastuu liittyy omaan, toisten ja koko yhteisön tai toimintaryhmän toimintakykyyn. Kehittämisen- ja vaikuttamistyössä jokainen osallistuja on vastuussa toiminnan sujuvuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta. Siksi lasten osallistumisessa on tärkeää ymmärtää, että pelkkä lasten kuuleminen ilman, että sillä on merkitystä esimerkiksi organisaation toiminnan tai päätöksenteon kannalta, ei ole riittävää. Kun lapset pääsevät osallistumaan, heille annetaan myös samalla mandaatti toimia ja vaikuttaa asioihin. Tämä ei tarkoita, että asiat pitäisi päättää lasten mielipiteen mukaisesti, mutta lasten mielipiteen pitää voida vaikuttaa päätöksentekoon. Käytännössä tämä tarkoittaa vallan jakamista. (Gretschel & Kiilakoski 2012, 15–16.)

Yhteisessä työskentelyssä lapsella ja ammattilaisella on molemmilla yhtäläillä valtaa, joskin se voi olla hyvin erilaista. Esimerkiksi tieto on valtaa, jota kaikki työskentelyyn osallistuvat voivat käyttää parhaaksi katsomallaan tavalla. Toisaalta ammattilaisella on erilaisilla valtaa puuttua ja rajata työskentelyä kuin lapsella. Aikuisen olisi tärkeää ymmärtää, että jakamalla tietoa hän tulee jakaneeksi myös valtaa. Jakamalla tietoon liittyvää valtaa

lapsille ammattilainen tulee samalla edistäneeksi lapsen pääsyä perinteisesti asiantuntijoille kuuluneelle alueelle. Tämä voi tuntua joistakin aikuisista pelottavalta tai hämmentävältä, mikä saattaa näyttäytyä haluna suojella lapsia tiedolta. Esimerkiksi ammattilainen saattaa pitää lapselle haitallisena sitä, että hän saa kehittämistyön kautta tietää tavallista enemmän kunnan toimintaperiaatteista tai lainsäädännöstä. Todellisuudessa lapsi hyötyy siitä, jos hän pystyy näkemään laajasti omaan elämäänsä vaikuttaneet asiat ja liittämään ne yhteiskunnallisiin kysymyksiin.

Vastuu on ammattilaisten ja lasten välisessä työskentelyssä lähtökohtaisesti epätasa-arvoisempaa kuin valta, koska ammattilainen kantaa viime kädessä vastuun monelta osin. Esimerkiksi turvallisuuteen ja rajaamiseen liittyvissä kysymyksissä vastuu on ammattilaisella. Ammattilaisilla on vastuu myös huomioida esimerkiksi lapsen muuttuva elämäntilanne. Jos lapsen elämäntilanne muuttuu suuresti, hänen voi olla vaikea osallistua kehittämis- tai vaikuttamistyöhön kun oma tilanne on akuutti. Oman tilanteen tasaannuttua lapsi voi jälleen olla kykenevä osallistumaan.

Valta ja vastuu ovat käsitteitä, jotka tulee puhua avoimesti auki toiminnan alussa lasten kanssa ja niihin on hyvä palata myöhemminkin toiminnan aikana.

Hyvä käytäntö:

Ammattilainen joutuu ja pääsee yhteisessä kehittämistyössä kohtaamaan vanhat toimintatapansa jakaessaan tietoa lapsille. Vanhojen toimintatapojen kyseenalaistaminen mahdollistaa uudenlaisen oppimisen ja ammattitaidon kehittymisen.

Sudenkuoppa:

Kehittämistyössä ei varata aikaa lasten kokemusten purkamiseen. Aikuisella on vastuu siitä, että vaikeiden asioiden käsittely ei jää vaivaamaan lapsen mieltä. On tärkeää varata riittävästi aikaa tunteiden ja ajatusten purkamiseen, jotta huonot tai ikävät kokemukset eivät jää vaivaamaan lapsen mieltä. Yksi huono kokemus voi tuhota kymmenen hyvää.

8. Osallistumiseen on tärkeää sisällyttää arviointia

Osallistumisen arviointi tulisi olla yhtenä laatukriteerinä kaikessa lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä. Arvioinnissa ensisijaista on suhteuttaa se asetettuihin tavoitteisiin. Lasten osallistumisen arviointiin vaikuttaa se, minkälaisessa roolissa lapset ovat olleet. Esimerkiksi ovatko lapset konsultatiivisessa asemassa, yhteistyöasemassa vai onko osallistuminen lapsijohtoista. (Lansdown 2010, 20.)

Osallistumista voi arvioida myös tarkastelemalla keiden lasten ääni kuuluu ja keiden ei. Lasten tarpeet, toiveet ja kokemukset eivät ole samoja kaikilla. Osallistuminen voi jäädä kovin pienen joukon mahdollisuudeksi, varsinkin jos se on hankkeiden ja projektien varassa, sen sijaan että se olisi sisään rakennettu kaikkeen lapsia koskevaan päätöksentekoon ja kehittämiseen.

Lasten oma arviointi osallistumisestaan tai koko prosessista on tärkeää. Lapsilla tulisi olla mahdollisuus halutessaan antaa palautetta siitä, miten työskentely on sujunut. Lapset voivat arvioida esimerkiksi sitä, ovatko he saaneet tarpeeksi tietoa ja onko työskentely vastannut ennako-odotuksia.

Hyvä käytäntö:

Tavoitteet asetetaan yhdessä lasten kanssa ja samassa yhteydessä tehdään suunnitelma arvioinnista.

Sudenkuoppa:

Arvioinnin tekeminen vain arvioinnin vuoksi on turhauttavaa kaikille. Lasten kannalta on tärkeää, että arvioinnista saatuja tuloksia hyödynnetään toiminnan parantamiseksi.

9. Osallistumiselle tarvitaan toimintaa tukevat rakenteet

Osallistumisen rakenteet tarkoittavat esimerkiksi toiminnan kestoa (pysyvä vs. määräaikainen ryhmä), ryhmän kokoonpanoa (avoin ryhmä vs. edustuksellinen), mandaattia (johtoryhmä vs. tukiryhmä) tai työskentelytapaa (nettiäänestys vs. työpaja). Rakenteilla luodaan puitteet osallistumisen mahdollistamiseksi, mutta niiden varaan ei voi laskea osallistumisen toteutumista (Gretschel ym. 2012, 9). Aikuisten mielestä hyvät rakenteet eivät välttämättä houkuttele lapsia mukaan toimintaan. Lasten osallistumattomuus heidän kannaltaan tärkeiden asioiden valmisteluun voidaan kuitata sillä, että he eivät halua osallistua, kun todellisuudessa kysymys voi olla siitä, että rakenteet eivät houkuttele lapsia mukaan tai tee osallistumisesta lapsille mielekästä.

Rakenteiden tulee tukea toiminnan tavoitteita. Aina ei ole järkevää yrittää tavoittaa kaikkia lapsia, joskus pienempi edustuksellinen ryhmä voi toimia parhaiten. Toisinaan taas pitää erityisesti miettiä, miten tavoitetaan hiljaiset ja marginaaliin jäävät lapsiryhmät. Jos osallistumisen rakenteet on määriteltä liian kapeasti, voi syntyä tilanne, jossa osa lapsista ei voi tai ei halua osallistua. Sen sijaan he voivat jäädä ulkopuolelle ja joko passivoitua täysin tai näyttäytyä häirikköinä pyrkiessään vaikuttamaan omilla vaihtoehtoisilla tavoillaan. Tällöin toimintaan osallistuvat vain muutenkin aktiiviset lapset. Tilanne voi johtaa esimerkiksi osallistuvien lasten kuormittumiseen ja osallistumattomien syrjään jäämiseen. (Gretschel & Kiilakoski 2012, 254).

Hyvä käytäntö:

Lapset osallistuvat yhdessä ammattilaisten kanssa rakenteiden suunnitteluun, esimerkiksi määrittelemällä aikatauluja, tapaamisajankohtia ja -tiheyttä yms.

Sudenkuoppa:

Osallistuminen vaatii lapsilta liikaa sellaisia taitoja, joita kaikilla lapsilla ei vielä ole. Esimerkiksi esiintymis-, kirjoitus- tai keskustelutaidot voivat olla tällaisia taitoja.

10. Osallistuminen vaatii yhteiskunnan voimavaroja

Eettisyys lasten osallistumisessa ei ole mahdollista ilman resursseja, vaikka esimerkiksi kunnioittaminen ja avoimuus eivät maksa mitään. Kehittämisen- ja vaikuttamistoiminta vaatii yleensä aina myös taloudellista panostusta esimerkiksi puitteisiin, ammattilaisten työaikaan ja toimintaan. Lapsella on oikeus saada käyttöönsä sellaiset resurssit, jotka tukevat hänen osallistumistaan.

Eettiseksi ongelmaksi voi syntyä tilanne, jossa työntekijöillä ei ole tarpeeksi valtaa määrittää omaa työtään lasten osallistumista kannustavaan suuntaan, tai lasten parissa työskentelevät eivät saa omalta johdoltaan riittäviä resursseja lasten osallistumisen toteuttamiseksi. Voi olla, että ammattilaiset ovat hyvien toimintamallien toimivuudesta samaa mieltä, mutta toimintaa ei kuitenkaan tueta esimerkiksi taloudellisesti. On tärkeää, että organisaatiot pystyvät takaamaan myös toiminnan jatkuvuuden. Kertakokoukset tai lyhyet ryhmäprosessit motivoivat ja innostavat usein osaa nuorista pidempään toimintaan ja myös siihen pitäisi olla mahdollisuus. Lapsilla saattaa olla huomattavasti pidempi toimintajänne kuin organisaatioilla.

Hyvä käytäntö:

Resursseista vastaava johto kannattaa ottaa mukaan suunnittelemaan toimintaa, jotta se voi taata toiminnalle riittävät resurssit sekä sen, että tuotettu tieto hyödynnetään organisaatiossa.

Sudenkuoppa:

Toiminta voi päättyä siihen, että hyvistä suunnitelmista ja lupauksista huolimatta toiminta joudutaan lopettamaan resurssien puuttuessa.

Lopuksi

Viime vuosina lisääntynyt lasten osallistuminen erilaisten palveluiden kehittämiseen ja sitä kautta yhteiskunnalliseen vaikuttamistyöhön haastaa lasten ja nuorten parissa työskentelevät aikuiset uudella tavalla. Erilaisten kokeilujen ja uusien avauksien myötä on käynyt selväksi, että lasten osallistumisen tukeminen tulisi tunnistaa erityisenä osaamisen alueena ja siihen liittyvää koulutusta tulisi lisätä niin yliopistoissa kuin ammattikorkeakouluissakin. Myös täydennyskoulutuksen keinoin tähän tarpeeseen tulisi vastata kiireesti. Se ei kuitenkaan yksistään riitä, sillä keskeistä on, että lapsilla ja nuorilla itsellään on riittävästi tietoa omista oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan osallistumisensa toteutumiseksi. Toimintaympäristöllä on tässä iso merkitys, sillä lapset tarvitsevat tietoa juuri heille sopivalla tavalla ja niiden tiedonvälityskanavien kautta, joita he ovat tottuneet käyttämään (CRC/CGC/12).

Lasten osallistuminen kehittämiseen ja vaikuttamiseen vaatii aikuisilta taitojen lisäksi asennetta ja aikaa sekä rutkasti tahtoa. Lasten osallistumisen edistäminen on vielä niin uutta ja pienimuotoista, että sen eteenpäin vieminen vaatii ammattilaisilta, johdolta ja myös lapsilta erityistä rohkeutta ja taitoa heittäytyä uuteen ja tuntemattomaan. Oppaan tarkoitus on helpottaa lasten osallistumisen edistämistä erilaisissa palveluiden kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvissä tilanteissa. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaista lapsen osallistumisen oikeutta on pidetty radikaalina ja kiistanalaisenakin oikeutena, sillä se korostaa lasten toimijuutta ja autonomiaa. Tästä syystä sen on toisinaan ymmärretty joutuvan ristiriitaan lapsen suojelua koskevan periaatteen kanssa. Se, että aikuisilla on velvollisuus antaa lapsille tilaisuus ilmaista näkemyksensä sekä velvollisuus antaa näkemyksille myös painoarvoa, ei tarkoita sitä, että lapset jätettäisiin vaille aikuisten tarjoamia voimavaroja ja huolenpitoa. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisessa lapsen edun punnitsemisessa tulee ottaa huomioon lapsen oikeus erityiseen suojeluun, mutta samalla lapsen etua tulee tarkastella aina myös lapsen näkökulmasta: aikuiset eivät voi rutiinomaisesti päättää asioita lapsen puolesta, vaan lasta on kuultava ennen häntä koskevien ratkaisujen tekemistä. Jotta lasten osallistumisen oikeus voisi tehokkaasti toteutua, tarvitaan selkeitä muutoksia sosiaaliseen ja poliittiseen kulttuuriin. (Hakalehto-Wainio 2012, 72; Hakalehto-Wainio 2014, 148–149).

Edellä kuvattujen periaatteiden tarkoituksena on turvata toiminnan laatua, mutta niiden tarkoitus ei ole nostaa kynnystä toiminnan lisäämiseen. Osallistumisesta ei kannata tehdä liian monimutkaista ja vaikeaa kysymystä. Ihannetilanne olisi, että lasten osallistuminen kehittämiseen ja vaikuttamiseen olisi niin itsestään selvää, että se sisältyisi automaattisesti kaikkeen lasten kanssa tehtävään työhön sisään rakennettuna osana. Tällöin voitaisiin keskittyä aivan uudella tavalla osallistumisen tapojen ja keinojen kehittämiseen, jotta kaikille lapsille ja lapsiryhmille voitaisiin turvata yhdenvertainen oikeus osallistumiseen ja mahdollisuus vaikuttamiseen, kuten lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artikla edellyttää (CRC/C/GC/12).

Tämän oppaan tarkoituksena on synnyttää runsaasti keskustelua lasten osallistumisen etiikasta. Työn ei ole tarkoitus tulla valmiiksi tämän oppaan myötä, vaan tämän tekstin tarkoituksena on toimia keskustelun avauksena ja jäsennyksenä, jonka pohjalta työ tulee toivottavasti jatkumaan ja laajentumaan vielä paljon. Tavoitteena on, että opas edistää lasten ja nuorten osallistumista palveluiden kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen sekä tuottaa uudenlaista käsitystä lasten asemasta kansalaisina.

Lähteitä ja muuta kirjallisuutta:

Alanko, Anu (2013) Osallisuusryhmä demokratiakasvatuksen tilana – tapaustutkimus lasten ja nuorten osallisuusryhmien toiminnasta Oulussa. Acta Universitatis Ouluensis. Series E, Scientiae rerum socialium, Oulun yliopisto.

Ammattieettiset ohjeet. Talentia. http://www.talentia.fi/tyoelamassa/ammattietiikka/ammattieettiset_ohjeet

CRC/C/GC/12. YK:n lapsen oikeuksien komitea: Yleinen huomautus Nro 12 (2009)
Lapsen oikeus tulla kuulluksi.
http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=97173&name=DLFE-15691.pdf

Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) (2012) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Julkaisuja 118. Helsinki, Nuorisotutkimusverkosto. (HUOM! olemme viitanneet kirjan artikkeleihin toimittajien nimillä).

Hakalehto-Wainio, Suvianna (2014) Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Timo Koivurova & Elina Pirjatanniemi (toim.): Ihmisoikeuksien käsikirja. Tietosanoma. Tallinna, s. 133–164.

Hakalehto-Wainio, Suvianna (2012) Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Lakimiesliiton kustannus. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna.

Heinonen, Hanna (2007) Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä – Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 16.

Kiili, Johanna (2007) Lasten osallistuminen, sukupolvisuhteet ja vallankäyttö. Janus, vol. 15 s. 2, 3–18.

Lansdown, Gerrison (2010) The realisation of children's participation rights. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel: A Handbook of Children and Young People's Participation. Routledge.

Lapsen oikeuksien sopimus lyhennettynä. Suomen UNICEF. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-lyhennettyna/>

Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla. ETENE-julkaisu 41. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2013.

Larkins, Cath & Kiili, Johanna & Palsanen, Kati (2014) A lattice of participation: reflecting on examples of children's and young people's collective engagement in influencing social welfare policies and practices. European Journal of Social Work . pp. 1-19.

Nádasi, Anna (2013) Nuorten osallisuus lastensuojelua kehittävässä ryhmätoiminnassa. Helsingin yliopisto, julkaisematon pro gradu -työ.

Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006) Ikäetiikka – elämänkulun ääripää, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. Yhteiskuntapolitiikka. 71 (2006):5.

Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna (2013): Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 2013, vol.14.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki 2008.

Palsanen, Kati (2013) Yhteistutkiminen – opas sosiaalityöhön 2.0. Soccan työpapereita 2013:3.

Stenvall, Elina (2013) Osallistu, osallista, ole osallinen – mistä oikein on kyse? Toteutuvatko lasten- ja nuorten osallistumisoikeudet Suomessa? Selvitys lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien edistämisestä. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 6/2014.

Tiedätkö lasten ihmisoikeuksista? Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=10691674&name=DLFE-30131.pdf

YK:n lapsen oikeuksien sopimus <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>

